

„AZ UTOLSÓ BÖSZÖRMÉNYI PÁRBAJ”,

avagy a becsület védelme

az „egyszerű” nép és az „úri” osztály körében

Az emberiséggel egyidős a bajvívás, a párbaj szokása. A szó értelmezését tekintve két ember közötti harcot jelent.¹ Az első magyar nyelvű párbajkönyv már az alábbiakban határozza meg a szó jelentését: – „A párbaj két személy közötti, közös lovagias természetű egyezkedés által szigorúan szabályozott és öldöklő fegyverekkel vívott harc, mindkét rész tanúinak jelenlétében és sértés által indokolt kihívás folytán.”² Viszont a böszörményi sajtó vezércikke a párbajt egyenesen csak *szabadalmazott gyilkosságnak* nevezi.³ Az a győztes, aki leteríti, legyőzi a másik embert, így az igazság is az övé, a kiömlő vér által nyer elégtételt, úm. *lemossa a gyalázatot*.

A párbajkönyv szavaival élve: – „A párbaj célja a sértésért a fegyverek ereje által elégtételt szerezni. A sértett küzd, hogy elégtételt kapjon, a sértő, hogy elégtételt adjon.”⁴

Főként személyes sértéseket, de esetenként ütközeteket, sőt háborúkat is eldöntöttek már két ember által lefolytatott párharccal. Gondoljunk csak, a magyar hagyományok köréből *Béla herceg* bajvívására a litvánal vagy az irodalomban örökre fennmaradt – mást nem is említve – *Toldi* párharcaira.⁵

Az antikvitás népeinél is nagy szerepet kaptak ezen – akkor még – nemes küzdelmek. Mindkét fél kiállított egy-egy bátor vitézt, aki vállalta a vitézségi próbát, hogy népének, csapatának diadalt szerezzen. Sőt maga a *Biblia* is tanúbizonyságot tesz eme párviadal létjogosultságára, miként *Dávid* az óriás *Góliátot* legyőzve biztosította népe győzedelmét a *filiszteusok*⁶ felett.

A magyarságnál a párbaj kezdetben az *istenítélettel büntetés* eszköze volt, ami a későbbi korokra – *Róbert Károly* korától kezdve – harci mulatta-

¹ Lásd: TÖRTÉNETI – ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR III. 1976. *párbaj* címszava.

² Lásd: BOLGÁR Ferenc 1907. 13. p.

³ Lásd: Hajdúböszörmény és Vidéke, a továbbiakban: Hb. V. 1893. szeptember 3. III. évf. 33. sz. 1. p.

⁴ *A párbajról és a sértésről*. BOLGÁR Ferenc 1907. 13. p.

⁵ Lásd: ARANY János *Toldi-trilógiája*.

⁶ Az *Ótestamentum* szerint *krétaiak*, egyébként tisztázatlan eredetű törzs. Lásd: GECSE Gusztáv-HORVÁTH Henrik 1984. 68. p.

tó játékokká alakult. A török uralom alatt ezen párviadatok egyre gyakoribbá lettek, de minden esetben csak az ellenséggel szemben vontak fegyvert.

A hazai népi szokásrend is ismerte az úgynevezett *legénypárbaj* intézményét,⁷ de az sohasem kapott törvény általi szentesítést. A *legénypárbaj-okhoz* a másként fel nem oldható ellentétek, személyes sértések vezettek, melyek megválaszolatlanul hagyása maga után vonta a közösség megvetését is. Ugyanakkor a személyes *kihívás* visszautasítása erkölcsi következményekkel járt, ami nem ritkán az egyén *kiközösítését* eredményezte. Figyelembe véve az akkori közállapotokat és szórakozási szokásokat, nyilvánvalóvá válik, hogy ezen népi *legénypárbajok* főként a kocsmák, csárdák környékén robbantak ki és zajlottak le.

A *legénypárbajok* tekintetében – a meghatározó és egyben a fő párbaj helyszíneket tekintve is – érdemes megvizsgálnunk az akkori kocsmái viselkedési kultúrát, illetve az akkori közállapotokat is híven tükröző I. Mátyás 1486-ban kelt *decretumának* 66. cikkelyét:

–„A ki korcsmába akar menni, a fegyverét tegye le.

Továbbá, mivel a sokadalmak és heti vásárok alkalmával, azonkívül a korcsmákban igen sok emberölés, sebesítés, továbbá sok veszekedés és végtelen számu másféle gonosztettek szoktak előfordulni, mert hát a vak szenvedély mindenütt fegyvert kovácsol;

I.§. Ennélfogva, hogy az ilyenemű gonosz bajoknak is kellő gondossággal elejét vegyünk, hasonlóképen határoztuk, hogy mindazok, kik sokadalmakra, vásárookra és korcsmákba mennek, bármily rendűek legyenek, minden fegyverüket tegyék le szállásaikon, és ugyancsak a fentebbi büntetés alatt, fegyver nélkül induljanak adni-venni és inni; s így tartózkodjanak és mulassanak ottan.”⁸

Így az 1838-as Hajdúkerületi *statutum* is kimondta, hogy a kocsmákon nyáron este kilenc, télen pedig este nyolc óráig lehet *tivornyázni*, ezzel is szűkíteni próbálva az esetleges összetűzések gyakoriságát.⁹

⁷ Lásd: TÁRKÁNY SZÜCS Emő 1981. 176. p.

⁸ Lásd: MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1000-1526. évi törvénycikkek 1899. 459. p.

⁹ MAGYAR JOGTÖRTÉNETI EMLÉKEK III. köt. A tiszántúli törvényhatóságok jogszabályai 1892. 543-544. p. *Hajdúkerületi statutumok 1838.* –„A kocsmák nyitva tartásáról és rendjéről”

–„A megkívántató csendesség, és jó rend fenntartása és sokféle gonosztettek elkövetésére egyenes út gyanánt szolgáló éjjeli tivornyázások megbüntetése tekintetéből ezennel meghatározatik, hogy a korcsmákoni tivornya, muzsikálás ezután nyáron csak 9, télen pedig 8 óráig enged-

A nép körében szokásos párharcok írásban nem rögzített elvek szerint folytak le, de mégis tapasztalhatók bennük a közösség által hallgatólagosan elfogadott szabályrendszer elemei. Általánosan használt és elfogadott konvenciónak kell tekintenünk a *kihívás* tényét, melyhez sokszor formai elemek is társultak.¹⁰ Maga a *kihívás* szó is örzi azt a tevékenységet, amit a párharcra hívott legények cselekedtek; vagyis minden esetben kimentek az ivóból és ott küzdöttek meg egymással. A szabályozatlanság azonban valóban hiányossága a népi *legénypárbajoknak*, hiszen a kocsmákban tartózkodó cimborák csak elvétve voltak tétlen szemlélői az ilyen eseményeknek. Így a személyes sértések többnyire csoportok, baráti közösségek kollektív csatájává alakult.¹¹

A *kihívásnak* azonban nem csak személyes okai lehetnek. A *kollektív szembenállás* elfogadott szokás volt városunkban, melyben a *tizedek*, majd a későbbiek folytán a kerületek közötti rivalizálás került előtérbe. Ez egyben az önérzetes büszkeség tudat mellett ápolta az adott közösség összetartozás érzését is:

–„Negyedik tized nem gyáva,
Hatodiknak kiáll!”¹²

Minden városrésznek meg volt a külön-külön megszervezett és kellően irányított legényszervezete, mely féltékenyen ügyelt – a lányok védelmezése mellett – a területére betévedő *idegenek* tevékenységére is.¹³ Az udvarlás tekintetében az esetlegesen más *tizedben* vagy városrészen lakó leányt csak a

titik meg; hogy pedig e kellő rendelet annál inkább foganatba vétessék és tartassék, midőn más...részről a vendégfogadósok és korcsmárosok is arra kötelezettek, hogy órán túl dorbézolni kívánó vendégeiket az eltávozásra emléktessék, az ő felszólításuk ellenére erőszakosan tovább is tivornyázókat pedig, a városházánál tüstént feljelentsék...”

¹⁰ Lásd: TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 176. p. –„Hallod-e te N.N.! Jere ki velem híre-hóra, hó hátára, cserebotra, fejszefokra, botpálcára, vasláncára, s ha ki nem jösz félórára, pokolba menj vacsorára.”

¹¹ Egy-egy személy ellentéte és harca egész kocsmái verekedésekké formálódott, ahol általánosnak volt mondható a 10 főn felüli részvétel. Lásd: NAGY Sándor 1994. 5-79. p.

¹² Saját gyűjtés. *Hajdúböszörmény*.

¹³ Az ilyen párharcokban megsebesült legényeket a sebeket ellátó orvos is megfedte: –„*Minek császkálsz összevissza, tudod, hogy Böszörmény tizedekre van osztva.*” Lásd: SZÉMAN Zsuzsa 1976. 58. p.

terület határáig volt ildomos hazakísérni, egyébként az idegen területre betévedő legénynek *állnia kellett* az ellenséges csoport támadásait:

– „*Gyertek ide csereháti legények,
Magam vagyok, százótoktól se félek!*”¹⁴

A népi *legénypárbajok* a vitás ügyek rendezésének azt a közvetlen, ősi módját képviselték, amit *önbíráskodásnak* nevezünk és elsődlegesen *erőszak* felhasználásával zajlott le. A döntést minden esetben a nyers erőre bízta és csak elvétve találhatunk adatokat a véletlen, *sorshúzásra* való hagyatkozás lehetőségére.

A *legénypárbajok* során nem fedezhetjük fel az első *vér vevés* gyakorlatát sem. Ezen párharcok legtöbbször életre-halálra történtek, de mindenesetben az ellenfél fizikai ellenállásának a megtöréséig – a cselekvőképtelenség eléréséig – tartottak. Ezen ellenségeskedések általában nem zártak le magával a párbaj végeztével, mivel a vesztes – az elszenvedett vereségért – a későbbiekben *revansot* vett.

Sőt a *megbosszulás* népi gyakorlata szerint – mely elismert és elfogadott jogi népszokási forma volt – a *megtorlásban* már az adott közösség tagjai is részt vettek.¹⁵

A nép által elfogadott és gyakorolt, de a törvény által meg nem erősített *legénypárbajok* azonban nem kerültek enyhébb elbírálás alá. Nyilvánvalóan azért sem, mivel ezen személyek közötti nézeteltérések gyakorta torkollottak tömegverekedésbe.¹⁶

Az adatok tanulsága szerint azonban le kell szögeznünk, hogy mind a népi – a közösség által elfogadott és szabályozott – *legénypárbajoknál*, mind az „úri osztály” körében dívott, úgymond *segédek* által felügyelt párbajok tekintetében – még ha a viadal esetlegesen halállal is végződött – a büntetés csekélyebb volt, mint a gyilkosságok tekintetében: –, *a kik bizonyos társa-*

¹⁴ Hajdúböszörményben a *Vénkert* környékét nevezték *Cserehátnak*. Lásd még: H. FEKETE Péter 1959. 16. p.

¹⁵ NAGY Sándor több olyan esetet is felsorol, ahol az első verekedést követően a résztvevők – a korábban történtek miatt – a későbbiekben ugyanazon a helyen tömegverekedést robbantottak ki. Példaként lásd: NAGY Sándor 1994. 48. p.

¹⁶ Lásd: Hajdúböszörményi Fióklevegtár, a továbbiakban: Hb. L. V. A. 1. c. 7. k. 1824. Fasc. VVV. N° 65. A tisztiügyész ebben az esetben 14 fő ellen emelt vádat.

dalmi szabályok közt törnek mások életére, azok nem követnek el gyilkossági kísérletet. Ha bünteti is a törvény őket, rangszerint osztja büntetést, adja a fogházat kicsi adagokban, a hol uri ellátásban él a szabadalmazott gyilkos.” – szól a helyi újság vezércikke is a párbajok megítélésének tekintetében.¹⁷

A népi *legénypárbajok* – mely egy adott közösség, annak hallgatóságos beleegyezése, elfogadása és ugyanakkor az élő hagyomány által szabályozott –, illetve a középkori lovagi tornák determinált szabályainak későbbi újragondolásából és ötvözéséből fejlődhetett ki a későbbi, úgymond lovagiaságon alapuló és a sértett becsületét védelmező újkori párbaj.

Ezen – a társadalom által hivatalosan is elfogadottá vált – párbaj formai szabályozása Magyarországon azonban meglehetősen későn, csak az 1840-es évek végén alakult ki.

A párbaj írott szabályozása az európai kultúrában sem tekinthető korainak. Első helyen kell megemlítenünk a *gróf Chatauvillard* 1836-ban megjelent „*Essai sur le duel*” című összegzését, melyet Párizsban, mint a párizsi *Jockey-Club* tagja szerkesztett és az addig úgymond rendezetlen párbaj-szokásokat először – szigorú szabályok alkotásával megformálva – mindenki számára elérhető dokumentummá tett.¹⁸ Ezt a későbbiekben – már a tapasztalatok birtokában – *gróf Du Verger de Saint Thomas* 1879-ben a kor szokásainak megfelelően átgondolva adta ki „*Nouveau Cod du duel*” címmel.¹⁹

Magyarországon elsőként – igaz még német nyelven – 1848-ban jelent meg a CHAPPON Lajos által összeállított –, „*Die Regeln des Zweikampfes*” címmel Pesten kiadásra került munkája, mely csak részben használta fel az eredeti francia művet, de így is a magyar arisztokrácia kiemelkedő tagjainak az aláírásával jegyezték.²⁰

Az első, immár magyar nyelvű szabálykönyvet 1880-ban adták ki, melyben ugyan figyelembe vették a francia párbajkönyv útmutatásait, de azt már a magyar szokásoknak megfelelően átformálva alkották meg. Így vált az első

¹⁷ Hb. V. 1893. szeptember 3. III. évf. 1. p.

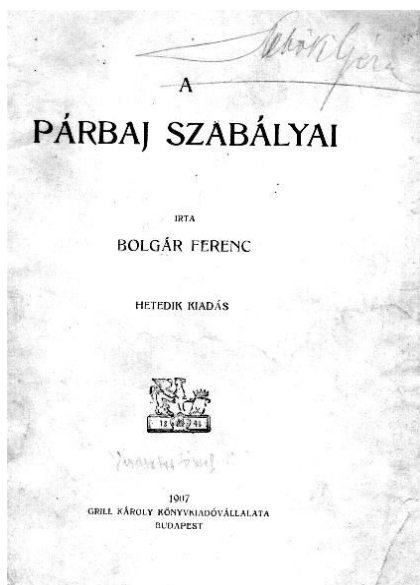
¹⁸ Az első francia nyelvű párbaj-kódex megformálásában *Excellmans* gróf tábornagy, *Gourgaurd* báró tábornok és *Du Hallay-Coitquen* gróf közreműködött. BOLGÁR Ferenc 1907. 4. p.

¹⁹ Lásd: BOLGÁR Ferenc 1907. 5. p.

²⁰ BOLGÁR Ferenc 1907. 5. p.

igazán használható – a párbajok etikettjéről is útmutatást adó – kézikönyvvé.²¹

Ez, a párbajt részletesen is tárgyaló magyar nyelvű munka BOLGÁR Ferenc nevéhez fűződik, mely – „*A párbaj szabályai*” címmel jelent meg és az idők folyamán – jelezve használhatóságát és szükségességét – több kiadást is megélt.²²

Az első, magyar nyelvű párbajkönyv

A következőkben tekintsük át – a párbaj fő elemein keresztül – miben különbözött vagy éppen egyezett az úgynevezett *legénypárbaj* és az úri osztály párbaja:

²¹ Lásd: BOLGÁR Ferenc 1907. 7. p. (*Előszó a hatodik kiadáshoz*)

²² BOLGÁR Ferenc 1907. (*Hetedik kiadás*)

PÁRBAJ		
	A népi legénypárbaj	Az úri osztály párbaja
Oka:	<i>sértés</i>	<i>sértés</i>
Ismertetése:	<i>kihívás (azonnali)</i>	<i>kihívás (azonnali – későbbi)</i>
Célja:	<i>elégtétel vétel – adás</i>	<i>elégtétel vétel – adás</i>
Egyezkedés:	<i>nincs</i>	<i>van</i>
Lebonyolítása:	<i>nem megszabott</i>	<i>csak tanuk előtt</i>
Visszautasítása:	<i>megvetés, kiközösítés</i>	<i>egzisztenciális, morális</i>
Fegyverválasztás:	<i>véletlenszerű</i>	<i>a sértett fél általi</i>
Időpontja:	<i>azonnali</i>	<i>későbbi</i>
A sértés mértéke:	<i>nincs</i>	<i>sértés - gyalázás - tettegesség</i>
Párbajképesség:	<i>mindenkivel szemben</i>	<i>csak ranghoz méltóan</i>
Helytállás más személy helyett:	<i>csak „bosszú” formájában, a sértő és sértett helyett egyaránt</i>	<i>fiú az apja helyett (kor, alkalmatlanság), csak a sértett helyett</i>
Az elégtétel vétel:	<i>korlátlan (lásd: bosszú)</i>	<i>egyszeri</i>
Kollektív sértés esetén:	<i>bárki</i>	<i>csak a családból</i>
Több embertől vett sértés esetén:	<i>azonnali és véletlenszerű</i>	<i>a sértések sorrendjében (foka, súlya alapján)</i>
Tettleg bántalmazás esetén:	<i>bármely eszközzel adható elégtétel</i>	<i>csak fegyverrel adható elégtétel</i>
Fegyverfajták:	<i>nincs meghatározva</i>	<i>csak kard, egyenes kard és pisztoly</i>

A fenti rövid táblázatból is kitűnik, hogy a hivatalossá tett párbaj – főként társadalmi alapokra helyezve – próbálta szűkíteni és egyben pontosítani a nép körében már amúgy is érvényben lévő, jogi népszokásokon alapuló *kihívás* szokását. Alapvetően ugyanazokra a becsületet sértő cselekményekre való válaszádsra – az *elégtételvétele* szokására – próbált a párbaj szabályzatai által egy olyan normatívát kialakítani, melyben mind a sértett, mind a sértő fél tisztességes helytálláshoz való joga érvényesülhet.

Míg a népi jogszokásokon alapuló párbajok során főként a testi erő dominált, addig az elit számára a fegyverhasználatban²³ elsajátított kézség és ügyesség szintje vált meghatározóvá. Ezáltal kizárták az *erőfölény* elsődleges elvét, mivel a *sértő* sohasem lehetett biztos a *sértett* fél által választott fegyvernemben való saját jártasságában.

²³ A fegyvertartás intézményét tekintve; a fegyver birtoklása és használata elsősorban a nemesi, az uralkodói osztály kiváltsága volt.

Mіндеzek mellett a hivatalos párbaj Magyarországon meglehetősen rövid életet élt meg. Bár, 1867-ben a *kiegyezést* követően beköszöntött militarizmus hatására a párbaj új erőre kapott – főként a katonatisztek által –, mivel a párbajt a katonákra nézve kötelezővé tették. Ennek hatására a párbaj szokása a polgári életbe is áttevődött, de mint alább láthatjuk nem sokáig tartott virágzása.

Alighogy megjelent az első magyar nyelvű párbajkönyv (1880), egy évtizedre rá 1893-ban már a beszüntetésére tesznek javaslatot:

Az országgyűléshez

„–1. Szükséges, hogy a párbaj, mely ugyancsak az ember élete és testi épsége ellen intézett deliktum, a törvény által ne beczéztessék és a közönséges bűncselekményre szabott szabadságvesztéssel sújtassék.

2. Hivatalvesztés és politikai jogok fölfüggesztése minden esetben mellékbüntetés gyanánt alkalmaztassék.

3. A büntetési tételek kiszabásánál speciális minimumok állapíttatnának meg és így a bíróságok csak a 62. szakasz indokolt alkalmazásával léphetnének túl a speciális minimumon.

4. A rágalmazás és becsületsértés büntetési tételeinek fölemelése is hatályos eszköz a párviadalok ellen.

5. A mint a btkv. szorgos gonddal sorolja föl a lopás minősített eseteit, úgy állapítsa meg hasonló gondosan a rágalmazás és becsületsértés minősített eseteit is.

Végül:

Azt a szerkesztőt, kiadót és nyomdászt, ki a párviadalra buzdító vagy a kihívás visszautasítása miatt megvetéssel fenyegető nyilatkozatokat sajtó útján közlétesz, kiad vagy kinyomtat: büntetéssel kell súlytani.

A kormányhoz intézett kérvényben pedig fölkérték a miniszterelnököt, hogy az igazságügy miniszter útján utasítsa a királyi ügyészségeket a párviadalról szóló rendelkezések pontos végrehajtására, nevezetesen; minden tudomásukra jutott esetben a párbajozók ellen erélyesen járjanak el.²⁴

Hajdúböszörményben az 1890-es években a párbajozás szokása – leg-alábbis ami az úri osztály párbajait illette – nem talált kedvező talajra:

²⁴ Hb. V. 1893. november 19. III. évf. 44. sz. 2. p.

–, *Különösen a hajdú városok azok – talán az egy Nánás kivételével, hol koronként történik egy-egy gyenge fegyveres összekoczanás – büszkén mondhatjuk, ezek a városok azok, hol a párbaj nem tenyészik.*²⁵

A párbaj ellenes mozgalom igazából csak 1901. decemberében vette kezdetét és ebben a hajdúböszörményi újság is tevékenyen kivette részét. Ezen időszakban – a helyi sajtó hasábjain is – több, olyan jellegű írás látott napvilágot, melyek a párbaj megszüntetése mellett tört lándzsát.²⁶

Nyilvánvalóan jóval a párbaj törvényáltali berekesztését követően is előfordultak városunkban – immáron nem hivatalos – párbajok. Mint látni fogjuk a becsületsértések mellett ezen párbajok zömében a szeretett nőért zajlottak le. Bár ezen párbajokat már a korabeli helyi sajtó is elítélte, mondván: – *„A hazáért nem » esik « párbaj; asszonyért annál több, de – Istenem – nem mint hajdan, a nő szűzi becsületéért! ... jó erről többet nem írni. A becsület hát ez hova fajult? Véletlen tyúkszemtaposás, görbe nézés, berúgott állapot stb.*”²⁷

A korabeli bálók sem voltak minden összetűzés nélküliek. A következő párbajtörténetben a kihívó éppen nem böszörményi, de a kihívott már igen. A párbaj okaként itt is az imádott nőért való féltékenység szerepel, de – mint a történetből is ki fog tetszeni – itt is csak két vesztesel találkozhatunk:

–, *„Én voltam a bál rendező, akkor volt. Egyszer csak oda jön hozzám (... ..) nevezetű jó bádigos mester – aki a ruhatárat rendezte – és azt mondja:*

– *Zoli bácsi! Itt baj van. Kardokat hoztak ezek Karcagról!*

– *Kardokat? Á, ne beszéljen már! Bálba kardokat?*

– *Tessék jönni.*

– *Hát, bemegyek. Én is széttépem a papírt. Hát van egy nehézlövassági, könnyűlovassági meg egy olasz kard, meg egy pisztoly.*

Abban az időben volt itt egy rendőrkapitány, annak volt egy gyönyörű lánya Márta. Azt Karcagról helyezték ide és itt a közjegyzőnek a fia – aki nagyon gazdag fiú volt – udvarolt neki. Hát ezt az ottani ügyvéd jelölt Úr Tóth Gyulának hívták – meg is lehet nevezni – nem bírta el és eljött provokálni és követelte, hogy még aznap a párbaj meg legyen. A rendőrkapitányt

²⁵ Lásd: Hb. V. 1893. szeptember 3. III. évf. 33. sz. 2. p.

²⁶ Lásd: *A párbaj megszüntetése I-II.* címmel. Hb. V. 1902. január 11., 18. XII. évf. 3-4. sz.

²⁷ Hb. V. 1902. január 18. XII. évf. 4. sz. 2. p.

Jeney Szilárdnak (?) hívták, mondtuk, hogy ebbe nem megyünk bele – ... Miska ivott is –, hanem a következő reggel lesz a párbaj.

Hát én még tanultam Debrecenben egy híres kardvívó mestertől – a Kollegium melletti utcán lakott – oda bementem autóval és azt mondtam neki:

– Kérem baj van! Két kakas egy nyomorult nőért fosik! Tessék már elvállalni a párbaj levezetését.

Ez egy olyan ember volt, hogy abban a pillanatban mikor már érte volna a testét, már közbeszúrt: – Állj!-t kiáltott.

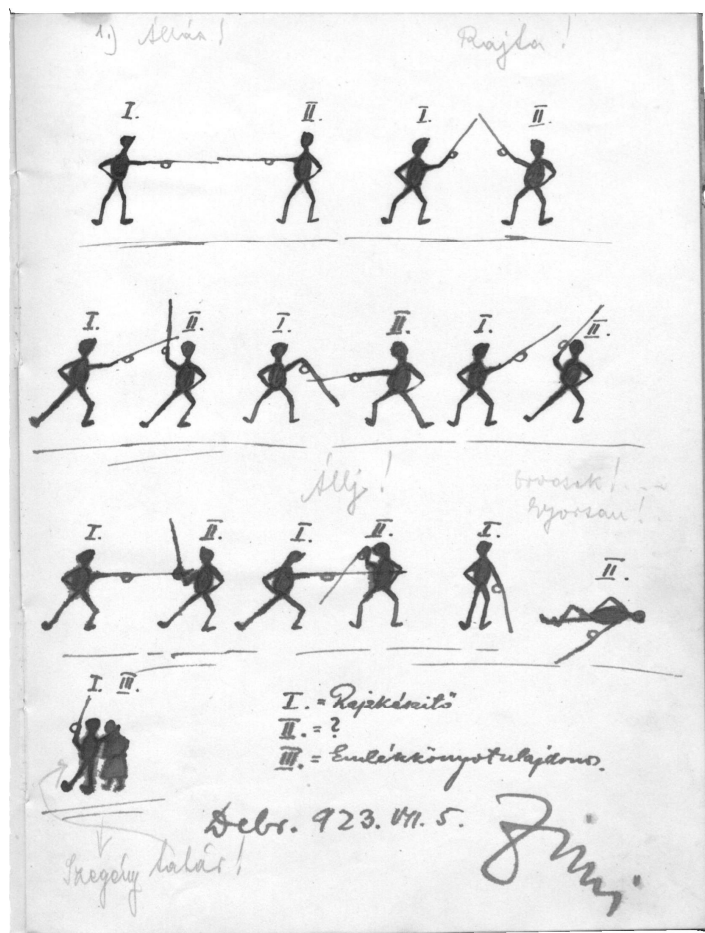
Úgyhogy, apróbb sérülések nélkül egy óra párbajozás után az orvos ki-mondta a végkimerülést. Így a párbajnak vége lett.”²⁸

A böszörményi hagyományokban a mai napig megtalálhatók azon párbajszokások és történetek – a népi, szabályozatlan *legénypárbajok* és a párbajkönyv szabályai által lefolytatott ún. *arisztokratikus párbajok* – emlékei, melyek közül az utóbbi inkább az adomák maradandóbb világát gazdagította, míg a *legénypárbajok* történései – nyilván gyakoriságuk miatt is – zömében rövid életű történetekként maradtak fenn.

A régi hagyományokra visszatekintő kézirásos emlékkönyvek²⁹ is megőrizték számunkra a hajdani párbajozási szokásokat és cselekményeket. Az alább bemutatásra kerülő emlékkönyv egy lapja a párbajozási szokásokat egy merőben új szemszögből mutatja be – miként is rajzos formában, egyben a valós párbaj menetét is visszaadva –, fejezi ki a rajzot készítő személy a könyv tulajdonosa iránt érzett szeretetét.

²⁸ Dr. Szolnoky Zoltán ügyvéd közlése.

²⁹ Lásd a történelmi peregrinációs irodalmakat és a belőlük kifejlődött népi emlékkönyveket. PEREGRINATIO HUNGARORUM 3, 4, 8. számát, 1989, 1989, 1991.; illetve GÁGYOR József 1998.; MAJTHÉNYI György 1941/2. 47. p.

Egy hajdúböszörményi „Emlékkönyv” lapja, benne párbaj ábrázolás³⁰

³⁰ Dr. Papp Sándorné „Emlékkönyve”. (1919. december 24-én nyitott) Magántulajdon: Dr. Oláh Imréné, Hajdúböszörmény.

A hajdúböszörményi visszaemlékezések – attól függően, hogy a párbajt milyen fegyverrel folytatták le – két területet jelöltek meg, mint fő párbajszínhelyet. Ha pisztolypárbajról volt szó, akkor minden esetben az úgynevezett *Belső erdő* egyik tisztása szerepelt a párbaj színhelyeként:

– „*Én is párbajoztam. Én pisztollyal párbajoztam, a **Belső erdőben**.³¹ Süvítették csak a golyók, de nem találtak egyikünket sem. Állítólag úgy volt ez megcsavarva, hogy csak áttétellel lehetett pontosan célozni.*”³²

A korabeli helyi újság a város polgárainak naprakész cikkeiben számolt be a fent nevezett erdőrésszhez szorosan kapcsolódó párbajokról:

– „*X. és Y. fiatal emberek és egy és ugyanazon ideálért epekedtek. megjegyzendő, hogy a leány fiatal is volt szép is volt, s mi fő – gazdag is volt és mindkettőjük iránt egyenlően barátságos volt.*

– *Kié legyen a leány? A két ifjú e felett összeveszett.*

– *Döntsön a golyó.*

Már éppen szemközt állottak, töltött pisztolyokkal a zöld erdőben,³³ midőn az egyik fél egyik segédjének egy ötlete támadt.³⁴ Felszólította a két versenyzőt, kik azelőtt jó barátok voltak, hogy ne ontsák egymás vérért, hanem a közelben levő fa legfelső gallyán van egy kiálló levél, lőjenek arra, a ki hamarabb eltalálja, legyen övé a leány, a másik pedig ne is közeledjék hozzá.

Elfogadták, s lőttek. X. lett a nyertes a lövésben. Hanem azért az övé sem lett a leány, mert két hét múlva egy gazdag, vén magánzót boldogított kezével.”³⁵

³¹ A *Belső erdő*, a város erdőterületének azon része, mely a *Városerdőtől* délre terült el az *Ugar* és a *Bidesgúti* szántók között. Bővebben lásd még: H. FEKETE Péter 1959. 43. p.

³² Dr. Szolnoky Zoltán ügyvéd közlése. A pisztoly párbajok esetén az elfogadott szabályok szerint főként *légy és célzó* készülékek nélküli új egyszerű *sima* pisztolyokat használtak. Lásd: BOLGÁR Ferenc 1907. 24. p.

³³ A város területéhez tartozó *Belső erdőről* van itt is szó. Bővebben lásd ott.

³⁴ A jól megválasztott segédek a „párbajkönyv” is fontosnak tartotta, kik ha kellett a párbajozó felek békésebb küzdelmét is el tudták érni: – „*Némelyek ahelyett, hogy komoly és tapasztalt barátokhoz fordulnának, az elsőnek, ki utjukba esik szolgálatát veszik igénybe, aki gyakran nemcsak az ily állás jelentőségét nem ismeri, de még a párbaj legegységesebb szabályaival sincs félig-meddig sem tisztában. Innen ered aztán, hogy oly viszályok, melyeket kötelességtudó, tapasztalt férfiak egészen tárgytalanoknak nyilvánítottak volna, igen gyakran katasztrófákká fejlődnek.*” BOLGÁR Ferenc 1907. 32. p.

³⁵ Hb.V. 1893. III. évf. szeptember 10. 34. sz. 1-2. p.

A másik ilyen jeles párbajhelyként kell megemlítenünk a hajdani *Bereg-szászi vigadó* épületét³⁶ is, mely főként a karddal végrehajtandó párbajok színterévé vált. Ebben a főutcán lévő épületben üzemelt a későbbiekben az ún. *képmozgó* a mostani mozi őse. A párbaj színhelyeként – ahol a vetítések is folytak – az egyébként berendezett nagyterem szolgált.

A visszaemlékezések szerint ezen kard által vívott párbajok már csak *első vérig* tartottak: –,*Ha vért vett a sértett, akkor már félbehagyták a párbajozást. Volt olyan is, hogy vastag kötegeket tettek azokra a helyekre, ahol ütőér volt, például a nyakra.*”³⁷

A következő történet – melyet a böszörményiek csak *utolsó böszörményi párbajként* emlegetnek – már akkor zajlott le, mikor a párbajt a rendfenntartó erők tiltották, de a nép körében való létjogosultságát még mindenki elismerte, s ahogy mondták: –,*A párbajnak volt abban az időben jelentősége, mert nem mertek olyan szemtelen módon viselkedni. Visszatartó ereje volt. Pláne egy olyan ember, akiről tudták, hogy jó vívó, hát azzal nem igyekeztek összeveszni.*”

Az úgynevezett *utolsó böszörményi párbaj*³⁸ az 1930-as években történt meg és helyszínéül – lévén kardpárbaj – a hajdani mozi épületét nevezi meg:

–,*Egy ilyen hatalmas ember, ilyen karokkal, ilyen bokákkal együtt megjelenik az ügyvédi irodában. Bemutatkozik: – Mogyorósi Zoltán vagyok! A Köztisztviselő Szövetkezetnek vagyok a vezetője.*

Jöttem a színházból és aztán meglöktem véletlenségből egy kislányt és az illető ³⁹ *odaütött nekem. Én meg mondtam neki, hogy: – Marha! Hát véletlenségből történt. Hát ezért provokált engem.*

– *Hát ügyvéd Úr! Én nem tudom, hogy mi az? – Kard!*

³⁶ Mai szóhasználattal a *Fapados* kocsmá első – ma már lebontott – részét nevezték hajdan *Bereg-szászi vigadónak*. Ebben az épületben üzemelt a város első mozgóképszínháza, s csak a későbbiekben került a mai helyére *Uránia* névvel.

³⁷ Dr. Szolnoky Zoltán ügyvéd közlése.

³⁸ Itt nyilvánvalóan nem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy ezen párbaj történt meg utoljára városunkban, de azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy – a szájhagyomány szerint – ezt a viadalt nevezték *utolsó böszörményi párbaj*-ként.

³⁹ Dr. *Lévai Józsefről* van szó a történetben.

Hát, megállapodtunk a (... ..), hogy kétheti halasztást kapunk. Hát ez aztán ez a Mogyorósi Zoli tiszta vívónak való volt. Két kardot megszelídítettem neki, a mellényt magamra vettem, de ez a Zoli olyanokat ütött rám....

Mondom neki: – Zolikám így kell! Mindig állásba lenni és arra ügyelni, hogy ha jön a kard, akkor ellentétesen felfogni. Hiába magyaráztam én ezeket a kardfogásokat, nem ért az semmit sem.

El telt a két hét. (... ..) főorvos vezette le a párbajt.

Azt mondtam: – Zolikám mikor azt mondja majd a főorvos Úr, hogy Rajta! ordítsd el magad és mint a kondás az izével, menj, csapjál össze-vissza majd! – mer ez a fiú, aki kihívta hencegett az ő jó vívótudományával.

A mozinak – ahogy most van a Fapados –, hát ottan vót ez a párbaj. Középen megálltak. Mondtam Zolinak: – Csak üsd-vágd!

Addig még elment, de utána azt mondja a főorvos: – Na, rajta!

– Az Istenit neki! – püff-paff odavágott. Először a hegye tört le a kardnak, aztán a vége.

Azonnal odamegyek Jóska bácsiék, azt mondom: – Nincs kard!

Jóska bácsi abban a pillanatban odaszalad az egyikhez, másikhoz – látja a kardokat ... – majd megszólalt: – Kijelentem, két végkimerülés!

Utána aztán nagy vacsora volt, mert kibékültek a felek.”⁴⁰

Összegzés helyett:

Míg a párbaj intézménye mind a mai napig tiltott – legyen az szabályozott avagy szabályozatlan párbaj –, addig a jogi népszokásokon alapuló bajvívás szokása – a legénypárbaj – a mai napig élő hagyományként funkcionál a közösségekben. A fiatalok körében csakúgy megmaradt a *kihívás* szokása, mint az *elégtétel adás és vétel* lehetősége, mely jogilag ma sem szabályozható csak büntethető.

⁴⁰ Dr. Szolnok Zoltán közlése.

IRODALOM

- BOLGÁR Ferenc, 1907.
A párbaj szabályai. Budapest, 1907.
- GÁGYOR József, 1998.
Emléktül. Emlékversek a Galántai járásban. Dunaszerdahely, 1998.
- GECSE Gusztáv - HORVÁTH Henrik, 1984.
Bibliai kis-lexikon. Budapest, 1984.
- H. FEKETE Péter, 1959.
Hajdúböszörmény helyneveinek adattára
In.: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 102. sz. 1959.
- HAJDÚBÖSZÖRMÉNY ÉS VIDÉKE újság idevonatkozó évfolyamai.
Évszerinti lebontásban lásd a jegyzetekben.
- HAJTHÉNYI György, 1941/2.
Emlékkönyv In.: Új idők, 1941/2. 47. p.
- KÉRÉSZ ISTVÁN OMNIÁRIUMA, 1989.
In.: Peregrinatio Hungarorum, 4. (szerk.: Herner János) Szeged, 1989.
- MAGYAR JOGTÖRTÉNETI EMLÉKEK III. kötet, 1892.
A tiszántúli törvényhatóságok jogszabályai. Budapest, 1892.
- MAGYAR TÖRVÉNYTÁR, 1899.
1000-1526. évi törvéncikkek. Budapest, 1899.
- NAGY Sándor, 1994.
A hajdúkerületi törvényszék ítélkezési gyakorlata az ember élete elleni bűncselekményekben 1750-1850.
In.: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve VIII. évf. 1994. 5-79. p.
- SZÉMAN Zsuzsa, 1976.
A családi élet jellemzői Hajdúböszörményben a századfordulón
In.: Honismereti írások a Hajdúságból II. Hajdúsági Közlemények 6. Hajdúböszörmény, 1976. 51-64. p.
- TÁRKÁNY SZÜCS Ernő, 1981.
Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981.
- TELEKI Sámuel albuma, 1991.
In.: Peregrinatio Hungarorum, 8. (szerk.: Herner János) Szeged, 1991.
- TISZAHÁTI (...), 1893.
Párbaj történetek. Hajdúböszörmény és Vidéke 1893. szeptember 10. III. évf. 34. sz. 1-2. p.
- TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR, 1976. *párbaj címszava*
„VITÉZ-E AVAGY ÁJTATOS?”, 1989.
In.: Peregrinatio Hungarorum, 3. (szerk.: Herner János) Szeged, 1989.